

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı*

Sefa Alp** - Selahattin Satılmış***

Öz

Vakıf, genel olarak insanların ellerindeki mallarının bir kısmını veya tamamını Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla hayır amaçlı müesseselerin kurulması ve faaliyetlerini sürdürmesi için sarf etmesidir. Bu düşünce ile XIX. yüzyılda Aksaray'da birçok yeni vakıf kurulduğu gibi daha önceki dönemlerde kurulan vakıfların önemli bir kısmı da faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu vakıflardan birisi de "Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı"dır ki, inşa edildiği Anadolu Selçukluları döneminden itibaren Aksaray için tarihi bir öneme sahip olan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin giderlerini karşılamak amacıyla kurulmuştur. Arşiv kayıtlarında Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, Karamanoğlu Camii ya da Cami-i Kebir (Ulu Camii) şeklinde geçen bu tarihi cami, vakfının sağladığı maddi imkanlarla günümüze kadar ulaşmış olup, halen Aksaray'ın en önemli mabedi olma özelliğini sürdürmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen defter ve belgeler ışığında hazırlanan bu çalışmada Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin tarihi, özellikleri, XIX. yüzyılda geçirdiği tamirler ve masrafları ile caminin bağlı bulunduğu vakfın görevlileri, vakfın gelirleri ve giderleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Aksaray, Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl, Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı

The Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque and Waqf in 19th Century

Abstract

In general, the waqf is people's spending some or all of their properties for the purpose of establishing charitable institutions and to continue their activities in order to get God's approval. With this thought, many new waqfs were established in Aksaray in the 19th century and a considerable part of the waqfs that were established in the previous periods continued their activities in these years. One of these waqfs is "Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque Waqf". It was endowed in order to meet the expenses of Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque, which has a historical importance since the Anatolian Seljukian period. Karamanoğlu İbrahim Bey Mosque, Karamanoğlu Mosque or Cami-i Kebir (Grand Mosque) in the archives, this historical mosque has survived to the present day with the financial means provided by its waqfs and still continues to be the most important temple of Aksaray. In this study prepared in the light of the books and documents obtained from the General Directorate of Foundations and Prime Ministry Ottoman Archives of the Prime Ministry, the history and characteristics of the Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque, XIX. century, the repair and expenses of the mosque, the waqf's staff, the waqf's revenues and expenses are discussed in detail.

Key Words: Waqf, Aksaray, Ottoman State, XIXth Century, Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque Waqf

* Bu çalışma Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan "Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (19. Yüzyıl)" isimli tezden üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sefa Alp, "Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (19. Yüzyıl)", Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018.

DOI: <https://doi.org/10.16971/vakiflar.564130>

Makalenin Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: Received Date.: Mayıs 2019 / May 2019

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Eylül 2019 / September 2019

Makale Rapor Durumu: Makale iki akademisyen hakemin inceleme raporları doğrultusunda yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of two academic referees.

** Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi; sefaalp3368@gmail.com; ORCID: www.orcid.org/0000-0002-3500-0735

*** Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aksaray/Türkiye; sselahattin2003@hotmail.com; ORCID: www.orcid.org/0000-0002-2282-9421

Giriş

Aksaray, askeri ve ticari yolların kavşagında bulunmasından dolayı Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları dönemlerinde stratejik derecede öneme sahip bir yerleşim birimi olmuştur. Bu sayede Aksaray şehirleşme ve vakıflaşma açısından en parlak zamanını da bahsi geçen iki dönemde yaşamıştır (Yörük, 2002: 211). Anadolu Selçukluları, fethettikleri bu şehri Türkleştirmek ve İslamlaştırmak adına cami, mescit, medrese, dârü'l-kurrâ¹, tekke ve zaviyelerle donatarak şehrin dini, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur (Temel, 2008: 10). Aksaray'daki Ulu Camii, Sultan Hanı, Alayhan, Ağzıkarahan, Kızıl (Eğri) Minare, Hacı Yusuf (Cıncıklı) Mescidi, Ebubekiriyye Medresesi, Seyfiyye Medresesi, Dârü's-şifa, Başköprü ve Kılıçarslan Türbesi Anadolu Selçukluları döneminden kalan önemli mimari eserlerdendir (Gül, 2013: 13).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya başlaması üzerine Karamanoğullarının hâkimiyetine giren Aksaray, bu dönemde de önemli bir merkez ve vakıf şehri olma özelliğini devam ettirmiştir. Anadolu Selçukluları dönemindeki kadar olmasa da hayır müesseseleri faaliyetlerini bu dönemde de etkin bir şekilde sürdürmüştür. Deprem ve sel gibi doğal afetler neticesinde yıkılan veya büyük ölçüde hasar gören kale, cami, mescit vb. yapılar bu dönemde tamir ya da yeniden inşa edilmiştir (Koltuk, 2011: 19). Karamanoğulları döneminde adeta yeniden inşa edilir derecede tamir edilen mimari yapılardan birisi de, inşa edildiği Anadolu Selçukluları döneminden itibaren Aksaray'ın en önemli mabedi olan ve günümüzde de bu konumunu sürdüren Ulu Camii'dir. Bahsi geçen tamirin Karamanoğlu II. Mehmet Bey tarafından gerçekleştirilmesinden dolayı cami daha sonraları "Karamanoğlu Mehmet Bey Camii (KMBC)"² olarak anılmaya başlamıştır (Şehir-i Süleha, 2014: 5). Osmanlılar zamanında ise Aksaray'daki vakıfların devamı sağlanarak daha önceki dönemlerde inşa edilen dini, sosyal ve kültürel müesseselerin faaliyetlerini sürdürmelerine ve bakımları yapılmak suretiyle birçoğunun günümüze kadar ulaşmasına imkan sağlanmıştır (Koltuk, 2011: 20).

Aksaray'da bulunan vakıfları ele alan birkaç akademik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlardan İbrahim Hakkı Konyalı'nın kaleme aldığı *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi* isimli eserde, birkaç muhasebe kaydı ve berat üzerinden KMBC Vakfı'nın 19. yüzyıldaki muhasebesi ve görevlilerine dair bilgiler bulunmaktadır, ancak bunlar oldukça sınırlıdır (Konyalı, 1974). Bir diğer ilgili çalışma Eşref Temel'in Aksaray'daki eğitim faaliyetlerini incelediği *Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)* adlı yüksek lisans tezidir (Temel, 2008). Eser çeşitli eğitim müesseselerinin yanı sıra KMBC'de yürütülen eğitim faaliyetleri ve görevlileri hakkında da bilgiler vermekle kısmen konumuza ışık tutmaktadır. Zekai Erdal, Mustafa Fırat Gül ve Orhan Özdil'in birlikte kaleme aldıkları "*Aksaray Ulu Camii*" başlıklı kitapta ise KMBC'nin tarihi hakkında önemli bilgiler mevcuttur, ancak caminin bağlı bulunduğu vakıf hakkında sadece bazı belgelerin transkripsiyonuyla yetinilmiştir (Erdal-Gül vd.). Mehmet Zeki Oral'ın *Vakıflar Dergisi*'nde yayınladığı makale ise *Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları* başlığını taşımasına rağmen sadece Aksaray'da 211 vakfın bulunduğunu belirtmekle yetinmiş, bunların adına ve içeriğine dair bilgilere yer vermemiştir (Oral, 1962). *19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı* ismini taşıyan bu makale ise KMBC'yi sadece bir yönüyle değil, bütün yönleriyle ve daha ayrıntılı ele alınması açısından yukarıda isimleri geçen eserlerden daha bütüncül ve daha kapsamlıdır. Bu bağlamda çalışmada caminin tarihi özellikleri, geçirdiği tamirler, camide yürütülen faaliyetler, bağlı bulunduğu vakfın görevlileri ve bunların aldıkları ücretler ile vakfın gelir ve giderleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Foto. 1: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii/Ulu Camii (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

1. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Özellikleri

Minberinin üzerinde bulunan kitabe, caminin Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Kılıçarslan'ın oğlu I. Mesut zamanında (1116-1155) inşa edildiğini göstermektedir.³ Camiye II. Kılıçarslan zamanında bazı ilaveler yapılmıştır. Daha sonraları Karamanoğlu II. Mehmet (Nasirüddin Mehmet) Bey (1398-1423) tarafından 1408 yılında yenilenen cami bu tarihten itibaren Karamanoğlu Mehmet Bey'in adıyla anılmaya başlanmıştır. İbrahim Hakkı Konyalı'nın cami çevresinde inceleme yaparken bulduğu bir kitabeden anlaşıldığı üzere Karamanoğlu Mehmet Bey camii mimar Firuz Bey'e yenilemiştir. (Konyalı, 1973: 273; 1974: 1227).

Caminin Selçuklular dönemindeki ismi bilinmemektedir. Bununla birlikte inşasından günümüze kadar geçen süreçte caminin isminin farklı şekillerde anıldığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ile III. Murat dönemlerine ait olan tahrir kayıtlarında bu yapının ismi genellikle *Karamanoğlu Mehmet Bey Camii* şeklinde geçmektedir. XIX. yüzyıla geldiğinde ise cami genellikle başka bir isimle anılmaya başlanmıştır. Öyle ki Osmanlı Arşivi (BOA) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki (VGMA) bu yüzyıla ait olan belgelerde caminin ismi, yaklaşık % 90 oranında *Karamanoğlu İbrahim Bey Camii* olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı yüzyılda caminin, *Karamanoğlu Camii* ve *Cami-i Kebir* olarak kayıtlara geçtiği de görülmektedir.⁴ Bununla birlikte kayıtlarda KMBC ismiyle anılırken neden Karamanoğlu İbrahim Bey Camii isminin kullanılmaya başlandığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Diğer taraftan birçok şehir, kasaba ve hatta köylerdeki en büyük camilerin Cami-i Kebir (Ulu Camii) olarak adlandırılmasına paralel olarak KMBC'nin de ilerleyen zamanlarda halk arasında kısmen bu şekilde anıldığı anlaşılmaktadır (Konyalı, 1974: 1236-1237). Günümüzdeki mevcut kitabesinde KMBC olarak geçen caminin Aksaray halkı arasında bilinen ve kullanılan ismi ise "Ulu Camii"dir.

KMBC, kareye yakın bir planda ve düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Birbirine kemerlerle bağlı on iki sütunu bulunan cami iki büyük kubbeye sahiptir. Caminin iki kapısı bulunmaktadır. Taç kapı veya büyük kapı olarak adlandırılan ana giriş kapısının solundan bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Caminin orta kısmında bir müezzin mahfili yer almaktadır (Şehr-i Süleha, 2014: 17). Caminin kuzeybatı

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı

köşesinde aydınlatma işlerinde kullanılan bezir, zeytinyağı ve caminin çeşitli eşyalarının konulduğu bir bezirhane bulunmaktadır. (Erdal vd. 2017: 100).

Foto. 2: Ulu Camii'nin ana giriş kapısı (Mustafa Fırat Gül Arşivi)

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Aksaray anlatılırken caminin minaresinin ana yapıdan uzakta bir yerde olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, 2012: 54). Aksaray Müzesi'nde muhafaza edilen ve Ferit isiminde birisinin hazırlamış olduğu kitabede belirtildiği üzere daha önceki yıllarda var olan bu minare yıkılmış ve yerine H.1118 (M.1706/1707) yılında Abdullah Ağa oğlu Seyyid Hacı Mehmet isimli bir hayırsever tarafından yeni bir minare yaptırılmıştır.⁵ Caminin batı kısmında bulunan bu minarenin zamanla eğilerek yıkılmasıyla, 1925 yılında, caminin güneybatı tarafına, camiden ayrı olarak günümüzdeki çift şerefeli minare inşa edilmiştir (Konyalı, 1973: 275; Konyalı, 1974: 1235).

Foto. 3: 1895 yılında Ulu Camii ve Minaresi (Mustafa Fırat Gül Arşivi)

Camide bulunan minber Anadolu Selçuklu ahşap işçiliği sanatının güzel bir örneği olup, abanoz ağacından yapılmıştır. Bu minberin mimarı Hoca Nuştekin el-Cemâlî'dir.⁶ Minberin ön yüzündeki kitabede minberin Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikinci sultanı I. Mesut'un hükümdarlık yıllarında yapıldığı belir-

tilmektedir. Ayrıca kitabede II. Kılıçarslan'a dair ifadeler de olup bu dönemde onun henüz hükümdar değil, emir ve bulunduğu yerin başkumandanı olduğu görülmektedir (Konyalı, 1973: 281-282; Erdal vd. 2017: 131). Minberin sağ korkuluğunda Besmele ve Fetih Suresi'nin ilk beş ayeti yazılıdır. İlk dört ayet tam, beşinci ayet ise yarıdır. Sol korkulukta ise Besmele ve Bakara Suresi'nin 255. ve 256. ayetleri yer almaktadır (Erdal vd. 2017: 36-38). Minberin kapısının sol kanadında Fatiha, sağ kanadında ise İhlas sureleri bulunmaktadır (Muallim Sapancalı Hüsnü, 2009: 57).

Foto. 4: Minberin sol tarafından eksilen parçalar ve yerine takılan benzerleri (Mustafa Fırat Gül Arşivi)

Tamir geçirdiği bilinen bu minberin sağ ve sol taraflarından bazı parçalar düşmüş ya da çalınmıştır. (Konyalı, 1974: 1249). Eksilen parçalar benzerleri yapılarak tamamlanmaya çalışılmıştır. (Bkz. Foto. 7). Minberin kapı kanatları 1999 yılında çalınmışsa da 2014 yılında yurt dışında bulunarak Türkiye'ye getirilmiştir. Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmekte olan bu kapı kanatlarının yerine birebir ölçüde lim (yeşil limon) ağacından kopyaları yaptırılıp, Ulu Camii'deki eski yerine taktrilmiştir (Gül vd. 2016: 251-252).

2. Karamanoğlu Mehmet Bey Vakfı ve Görevlileri

KMBC Vakfı'nın hangi tarihte kurulduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır. Bununla birlikte isminden yola çıkarak vakfın Anadolu Selçukluları döneminde kurulmadığı açıktır. KMBC Vakfı'nda imam,⁷ hatip,⁸ mü-

7 İmam; cemaate namaz kıldırma görevi olan görevlidir. Küçükkaşçı (2000: 178).

8 Hatip; güzel ve düzgün bir hitabetle camide hutbe okuyan görevlidir. Devellioğlu (2010: 391).

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı

ezzin,⁹ mütevellı,¹⁰ kayyım,¹¹ ferraş¹² cüzhan,¹³ devrhan,¹⁴ saka¹⁵ ve eğitim öğretim görevlileri hizmet etmekteydi.¹⁶ Vakıfta göreve başlayacak kişinin öncelikle gerçekleştirilecek sınavda başarı sağlaması, ehliyet sahibi ve reşit olması ayıca askeriyeye ile de bir ilişığının olmaması gerekmektedir. Bunların yanı sıra bazen cüzhan ve devrhan olarak görev alacak kişilerin Kur'an-ı Kerim ehli olması ve kutsal kitabı tecvid usulüne göre okumayı bilmesi de aranan şartlar arasındaydı.¹⁷

Vakıf görevlileri vefat ettiklerinde ehliyet sahibi, reşit ve kabiliyetli olan erkek çocukları babalarının vazifelerini üstlenmekteydiler. Vakıf görevlisinin geride bir erkek evlad bırakmadan vefat etmesi durumunda ise ehliyet sahibi kardeşleri veya aile fertlerinden başka birisi görevlerini icra etmek üzere tayin edilmekteydi.¹⁸ Vefat durumunda görevlerin vazifelerini yürütecek hiçbir yakınının olmaması durumunda ise aile dışından bir kişi tayin edilmekteydi. Ölen vakıf görevlisinin geride küçük yaşlarda bir oğlunun kalması durumunda ise bu kişiye bir vekil tayin edilmekteydi. Görevlinin oğlu yetişkinlik çağına geldiğinde sınava girerek bu görevleri icra etmeye yeteneği olduğunu kanıtlaması durumunda babasından kalan görevleri devralmaktaydı (VGMA, *KE.d.* 149: 129; H.d. 893: 27). Şahıs eğer ehliyet sahibi değil ise vekâleten görevi yürüten kişi işine devam etmekteydi (VGMA, *KE.d.* 148: 53; Perek, 1998: 42).

KMBC Vakfı görevlileri, icra ettikleri vazifelere göre genellikle günlük yarım ilâ iki akçe arasında bir ücret almaktaydılar. Ayrıca görevlilere sene sonunda vakfa gelir sağlayın köy ve mezralardan elde edilen öşürlerden belirli bir hisse verilmekteydi. Görevlilerin maaşları, onların icra ettikleri görevlere ve hisselerine göre belirlenmekteydi.¹⁹

KMBC imamlarının kendi görevlerinin yanı sıra cüzhanlık, devrhanlık ve ser-mahfillik gibi vazifeleri de bir arada icra ettikleri görülmektedir (BOA, *EV.MKT.*, 2126/304). Ayrıca bu görevliler arasında KMBC Vakfı'ndaki vazifesini yürütürken, farklı hayrî müesseselerde görev yapanlara da rastlanmaktadır.²⁰ KMBC Vakfı'nda XIX. yüzyılın başından 1832 yılına kadar üç imam birlikte görev yaparken, bu tarihten itibaren imam sayısı ikiye düşmüştür. 1870'li ve 1880'li yıllarda ise imam sayısının bire düştüğü ve daha sonraki yıllarda böyle devam ettiği görülmektedir.²¹ Hatipler de, imamlar gibi, sadece kendi görevlerini yürütmekle kalmamış, bunun yanı sıra başka görevler de icra etmişlerdir. Örneğin camide hatip olarak görev yapan Seyyid Battal Efendi'nin mütevellilik görevini de üstlenmesiyle yoğunluğu bir kat daha artmıştır (VGMA, *TAH.d.* 864, s. 4; *KE.d.* 148, s. 53).

9 Müezzin; cami ve mescitlerde namaz vakitlerinde minarenin şerefesinden veya yüksekçe bir yerden ezan okuyan, namazın farzından önce kamet getiren, namaz aralarında ise dua okuyan görevlidir. Parlatur (2006: 1164).

10 Mütevellı; vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer'i hükümler çerçevesinde idare etmek için tayin olunan görevlidir. Pakalın (2006: 640).

11 Kayyım; asıl görevi müesseseyi korumak olup, buranın temizlik işlerinden de sorumlu olan kişidir. Öztürk (1995: 622); Yediyıldız (2003: 373).

12 Ferraş; cami, mescit, imaret vb. müesseselerde halı, kilim ve hasır gibi eşyalarını serme, katlama ve temizleme işleriyle ilgilenen görevlidir. Pakalın, 1983: 608; Yediyıldız, 2003: 371.

13 Cüzhan; Kur'an'ı oluşturan cüzleri düzgün bir hitabetle okuyan görevlidir. Çiftçi (2004: 125).

14 Devrhan; cuma namazlarından önce, Kur'an-ı Kerim'in bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı Kerim'i hatmeden görevlidir. Çiftçi (2004: 126).

15 VGMA, Hd. 532: 152; Hd. 533: 139. Saka, su taşıyan, su getiren anlamındadır (Devellioğlu, 2010: 1069).

16 Bk. VGMA, *KE.d.* 148: 53; *KE.d.* 149: 129; Hd. 532: 152; Hd. 533: 139; BOA, *EV.MKT.CHT.*, 599/344.

17 Bk. BOA, *EV.MH.*, 361/24; 361/28; *C.EV.*, 95/4729.

18 Bk. BOA, *EV.MKT.CHT.*, 128/175; *EV.MKT.CHT.*, 793/28; *EV.MH.*, 150/46; VGMA, Hd. 532: 151; Hd. 534: 163; Hd. 535: 121; Hd. 536: 88.

19 Bk. BOA, *EV.MH.*, 1090/10; *EV.MH.*, 1662/94; *EV.MKT.*, 2182/150; *EV.d.* 11855: 4-7; VGMA, H.d. 886: 59.

20 Bk. BOA, *EV.MKT.CHT.*, 599/344; *EV.BKB.*, 97/234.

21 Bk. VGMA, *EA.d.* 379, s. 45; *KE.d.* 148, s. 53; BOA, *EV.BKB.*, 81/122; *EV.HMH.*, 36/196; *EV.MKT.*, 2065/133; *EV.MKT.CHT.*, 710/28; F. Zeki Perek, 1998: 42.

XIX. yüzyıl başlarında görevli olan hatiplerin çok fazla bir zaman geçmeden değiştiği görülmektedir. Yüzyılın ilk çeyreğinde hatiplerin bazıları en fazla bir yıl, bazıları iki üç yıl kadar görevlerini icra ederken; XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra görev alan hatiplerin 23 ve 25 yıl kadar uzunca bir zaman bu vazifede kaldıkları olmuştur. Camiye ilk yıllarda genellikle tek hatip ataması gerçekleşirken, ilerleyen zamanlarda iki hatibin birlikte atandığı belgelerden tespit edilebilmektedir. Arşiv kayıtlarında XIX. yüzyılın başlarında hatiplerin aldıkları ücretlere yer verilmemle birlikte genellikle yarım hisse ile vazife aldıkları belirtilmektedir. 1850’li ve sonraki yıllarda ise günlük bir akçe ücretle görevlerini icra etmekteydiler.²²

1854 yılında camide müezzin olarak görevli olan kişiler “*müezzin-i evkat*” ve “*müezzin-i minare-i cedit*” olarak iki farklı isim altında kaydedilmiştir (BOA, *EV.MKT.CHT.*, 847/237). Muhtemelen bu görevlilerden birisi namaz vakti girdiği zaman ezan okumakta iken diğeri namazların farzından önce kamet getirmekle görevlidir. XIX. yüzyıl boyunca Ulu Camii’de 25 kadar cüzhan ve devrhanın görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda devrhanların, sayıları 5 ilâ 10 arasında değişen diğer görevlilere göre, çok daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu görevi icra edenlerden bir kısmının aynı aileden olması ve vefat durumunda babalarının görevlerini kendi aralarında paylaşmaları, sayının yükselmesine etki eden en önemli faktördür. Fakat aynı görevin daha fazla kişi arasında paylaşılması, bu kişilerin vakıftan aldıkları hisselerinin düşmesini de beraberinde getirmiştir.²³

Ulu Camii’nin kayyım ve ferraşları ise genellikle dörtte bir ya da yarım hisse ile görevlerini icra etmekteydiler. 1840 yılında ise Hafız İsmail Efendi’nin geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine yerine Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi caminin kayyım ve ferraşı olarak tayin edilmiştir (BOA, *EV.BKB.*, 87/216). Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi’ye bu görevler liyakat sahibi olduğu için verilmişse de onun ilerleyen zamanlarda vakfın şartlarını yerine getirmediği ve vakfa ihanet ettiği görülmüştür. Yapılan incelemede onun caminin kilim ve seccadelerini çaldığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun üzerine kendisi birkaç defa uyarılmış olmasına rağmen bu nasihatleri dinlemediğinden vakıfla ilişkisi kesilmiştir.²⁴

Aksaray’a ait olan hurufat defterlerinde Ulu Camii’ye bir musluğun ilave edildiğinden bahsedilmektedir. Bu musluğun saka isimli bir görevlisi ile musluk için vakfedilen parayı değerlendiren bir de mütevellisi bulunmaktaydı (VGMA, *Hd.* 532: 152; *Hd.* 1137: 52). Bahsi geçen musluğun tam olarak camiye ne zaman ilave edildiği bilinmese de bu musluk 18. yüzyılda da mevcuttur (VGMA, *Hd.* 1137: 52). 1764 yılında musluğun sakası günlük yarım akçe ücretle Mehmet Efendi’dir. Aynı yıl Mehmet Efendi’nin vefat etmesiyle birlikte sakalık ve mütevellilik görevleri yeğenleri Hasan ve Ömer Efendilere verilmiştir. Bu kişiler sakalık görevi karşılığında günlük yarımşar akçe, mütevellilik görevi karşılığında ise günlük birer akçe ücret almaktaydılar (VGMA, *H.d.* 1057: 109). 1807 yılında ise bahsi geçen kişilerin geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmeleri üzerine görevleri Seyyid Ali Efendi’ye verilmiştir. Bu musluğun günlük yarım akçe ile sakası ve günlük bir akçe ücretle de mütevellisi olan Seyyid Ali Efendi 1807 yılında mütevellilik görevini kendi isteği ile bırakmıştır. Yerine İshak oğlu Ali Efendi tayin edilmiştir. O da 1808 yılında mütevellilik görevine ait olan hissesinin yarısını kardeşi Ömer’e bırakmıştır (VGMA, *H.d.* 532: 152; *H.d.* 533: 139).

Camiler ibadetin yanı sıra başta dini olmak üzere farklı dallarda eğitim ve öğretimin yapıldığı yerlerdir. Bu bağlamda XIX. yüzyıl ve öncesinde Aksaray’da KMBC ve Hacı Musa Ağa Camii gibi büyük ve cemaati çok

22 Bk. BOA, *C.EV.*, 64/3177; *HAT.*, 1492/34; *HAT.*, 1494/20; *HAT.*, 1505/67; *HAT.*, 1514/43; *HAT.*, 1531/27; *HAT.*, 1559/11; *EV.HMH.*, 14/157; *NFS.d.* 3495: 95; *EV.MKT.CHT.*, 16/288; VGMA, *KE.d.* 148: 53; KMBC’de hatip olarak görev yapan kişilerin isimleri ve görev yıllarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Alp (2018: 68-72)

23 KMBC’de cüzhan ve devrhan olarak görev yapan kişilerin isimleri ile görev yıllarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Alp, 2018: 77-83.

24 Bk. BOA, *EV.KSD.*, 42/114; *EV.EMH.*, 251/176; *EV.d.* 12923: 74.

olan mabetlerde eğitim faaliyetlerinin yürütölmekte olduğu görölmektedir (Temel, 2008: 77-78). XIX. yüzyılda Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nda mütevellı ve şeyh olarak görevli olacak kişiler için Cami-i Kebir'de tedris²⁵ şartı bulunmaktaydı. Bu durum genel olarak "Aksaray'da vâki' Halil Ağa Zâviyesi Vakfı'nın vazıfe-i mu'ayyene ile nisfтан bir rub' hisseyle Câmi-i Kebir'de bâ-şart-ı tadrıs tevliyet ve meşihat ciheti..."şeklinde açıklanmaktadır (BOA, *EV.MKT.CHT.*, 599/344). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nda görevli olacak mütevellı ve şeyh aynı zamanda Cami-i Kebir'de ders verecektir.

Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'na ait olan 17. yüzyılın son çeyreğindeki (BOA, *C.MF.*, 31/1532) ve XIX. yüzyıldaki vakıf kayıtlarında "tedris" ifadesinin kullanıldığı görölmekte birlikte Ulu Camii için medrese ve buradaki görevliler için dersiam ifadesi kullanılmamaktadır.²⁶ KMBC'deki eğitim öğretim görevlilerinin maaşları, mütevellı ve şeyh olarak görev yaptıkları Halil Ağa Zaviyesi Vakfı tarafından ödenmekteydi. Ulu Camii'de ders vermekle görevli olan bu kişiler, genellikle yarı hissenin dörtte birini almaktaydılar.²⁷

3. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın Gelirleri

XIX. yüzyılda KMBC Vakfı'nın gelirleri, eldeki mevcut arşiv kaynaklarından anlaşıldığı üzere, Rumdiğın, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Alayhan, Düğüz, Gelesin, Erikağacı, Aktaşderesi, Üzengilik, Süleymanhüyüğü, Susadı, Kale-i Hacı Osmanlı (Hacı Osmanoğlu) ve Kale-i Baltalı (Baltalıoğlu)²⁸ isimli köy ve mezralar ile Aksaray'ın merkezinden sağlanmaktadır.²⁹ Vakfın gelirlerini ismi geçen yerlerden elde edilen buğday, arpa, çavdar, keten ve ızgın mahsulleriyle bostan ve kovandan elde edilen öşürler ile malikâne hisseleri oluşturmaktaydı (BOA, *EV.d.* 11855: 2-8; *EV.EMH.*, 253/100).

Sorsoy köyü ile Aksaray merkezden elde edilen toplam gelir miktarının, R.1285 yılında ve R. 1286 yıllarında değişmediği, R. 1287 yılında ise yaklaşık iki katına çıktığı görölmektedir. (BOA, *EV.d.* 18838, s. 60-66). 1852-1876 yılları arasında KMBC Vakfı'na Aksaraya merkez dışında on dört farklı köy ve mezradan gelir sağlanmıştır. Gelir sağlanan yerler R. 1289 (1873/1874) yılı öncesinde üçü geçmezken, bu tarihten itibaren sayıda ciddi bir artışın yaşandığı dikkat çekmektedir. Öyle ki R.1289'da on ve 1291 yılında dokuz farklı yerden vakfa gelir sağlanmıştır. Ayrıca gelir sağlanan köylerin sayısı ile doğru orantılı olarak R. 1289 yılından itibaren vakın elde ettiği gelir miktarında da önemli derecede artış görölmüştür.

1852-1876 arasındaki yıllara ait kayıtların birçoğunda detaylı olarak belirtilmemesinden dolayı vakfın gelir ve giderlerinin tam olarak neler olduğunu ve gelirlerin nerelerden sağlandığını bilememekteyiz. Bununla birlikte bazı kayıtlardaki bilgiler genel bir değerlendirme yapmamıza imkan sağlamaktadır. Örneğin R.1256-1261 yılları arasında vakfa Rumdiğın köyünün sağladığı 7.300 kuruş değerinde gelir; buğday, arpa, yarım kovan öşrü ve malikâne hissesinden elde edilmiştir (BOA, *EV.EMH.*, 253/100).

25 Tedris, okutma, ders verme ve öğretim sistemi anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 1230; Parlatur, 2006: 1660).

26 Bk. BOA, *EV.d.* 11262: 2; *EV.MKT.CHT.*, 599/344.

27 KMBC'de eğitim ve öğretim faaliyetlerinde hoca olarak görev yapan kişilerin isimleri ile görev yıllarına ilişkin detaylı bilgi için bk. Alp (2018: 90-95).

28 R.1291 (1875/1876) yılındaki muhasebe kaydında Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı olarak geçmekte olan bu iki köyün adına R.1307 (1891/1892) yılında rastlanmayıp, bu yıla ait olan kayıтта Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerine rastlanmaktadır. Eğer ki bu köyleri farklı köyler olarak düşünürsek 1891/1892 yıllarından sonraki kayıtlarda hem Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı hem de Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerine rastlanması gerekmektedir. Ancak 1896 yılındaki kayıtlarda Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerine rastlanmayıp Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı köylerine rastlanmıştır. Muhtemelen bu iki köy aynı olup bazı yıllara ait olan kayıtlarda farklı şekillerde yazılmıştır. Bundan dolayı burada bahsi geçen köyler aynı yer olarak değerlendirilmiştir. Bk. Konyalı, (1974: 1281, 1285); Bay (2013: 115).

29 Bk. BOA, *EV.d.* 18838: 66; Konyalı (1974: 1279-1285).

Tablo 1: XIX. yüzyılda KMBC Vakfı'na Gelir Sağlayan Yerler ve Gelir Miktarları³⁰

Gelir Sağlanan Yıllar (Rumi/Miladi)	Gelir Sağlanan Yerler	Gelir Miktarı	
		Kuruş	Para
1252-1253 (1837-1839)	Rumdiğin, Göstük ve Susadı köyleri	1.092	00
1256-1261 (1840-1846)	Rumdiğin köyü	7.300	00
1270 (1854/1855)	-	2.505	00
1276 (1860/1861)	-	8.227	00
1280 (1864/1865)	Sorsoy köyü ve Aksaray merkez	4.308	21
1285 (1869/1870)	Sorsoy köyü ve Aksaray merkez	4.308	21
1286 (1870/1871)	Sorsoy köyü ve Aksaray merkez	8.047	00
1288 (1872/1873)	Sorsoy, Rumdiğin ve Göstük köyleri	9.289	21
1289 (1873/1874)	Rumdiğin, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Gelesin, Düğüz, Alayhan, Üzengilik ve Susadı köyleri ile Erikağacı mezarası	16.615	00
1291 (1875/1876)	Aksaray merkez ile Üzengilik, Alayhan, Kale-i Hacı Osmanlı, Kale-i Baltalı, Süleymanhüyüğü, Düğüz, Göstük ve Dadasun köyleri	12.586	34

4. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın Giderleri

KMBC Vakfı'nın giderleri; görevli maaşları, tamirat, vergi, aydınlatma, kilim, perde vb. ihtiyaçlar için sarf edilen ücretlerden oluşmaktaydı. Bu kalemler içerisinde en çok harcama görevlilerin maaşları için yapılmıştır.³¹

4.1. Görevlilerin Maaşları

XIX. yüzyılda KMBC Vakfı'nda imam, hatip, müezzin, müteveli, devrhan, cüzhan, kayyım, ferraş, saka ve eğitim öğretim görevlileri hizmet etmekteydi. Bu görevlilerin maaşları vakfın gelirlerinden karşılanmaktaydı.³² Görevliler icra etmiş oldukları vazifelere göre genellikle günlük yarım ilâ iki akçe arasında bir ücret almaktaydılar. Ayrıca sene sonunda vakfa gelir sağlayan köy ve mezralardan elde edilen öşürlerden de belirli miktarda hisseleri bulunmaktaydı. Görevlilerin maaşları, icra etmiş oldukları görevlere ve hisselerine göre değişmekteydi.³³

R. 1252-1253 (M. 1837-1839) yıllarındaki kayıtlarda vakıfta görevli olan müezzin, kayyım ve ferraşa dair bilgi verilmemesinden dolayı tabloda onlara ödenen ücret belirtilmemiştir. İmam, hatip ve müteveliye aynı miktarda ücret ödenirken, cüzhan ve devrhanlara bu ücretin iki katının verildiği görülmektedir. Bu yıl gelir olarak elde edilen toplam 1.092 kuruşun 429 kuruşu çeşitli masraflara sarf edilirken, geriye kalan paradan 331,5 kuruşu her birine birer sehm (hisse, pay: 110,5 kuruş) olmak üzere imam, hatip ve müteveliye, 221 kuruşu iki sehm olmak üzere hafızlara (cüzhan ve devrhan) verilmiştir. Bununla birlikte kayıtlarda geriye kalan bir sehm miktarındaki 110,5 kuruşun nereye verildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır (BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129).

30 KMBC Vakfı'nın gelirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alp (2018: 97-111).

31 Bk. BOA, EV.MH., 1662/94; EV.MH., 1090/10; 372/559.

32 Bk. VGMA, H.d. 532: 152; H.d. 533: 139; BOA, EV.MKT.CHT., 599/344; EV.MH., 1090/10; 1662/94; Konyalı (1974: 1279).

33 Bk. BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94; EV.MKT., 2182/150; EV.d. 11855: 4; EV.d. 11855: 7; VGMA, H.d. 886: 59.

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı

Tablo 2: KMBC Vakfı Görevlilerinin R.1252-R.1307 (M. 1837-1892) Arasındaki Bazı Yıllarda Aldıkları Ücretler (Kuruş, Para)³⁴

Yıl (Rumi/Miladi)	Görevliler						
	İmam	Hatip	Mütevelli	Müezzin	Kayım	Ferraş	Cüzhan/Devrhan
1252-1253 (1837-1839)	110,5	110,5	110,5	?	?	?	221
1256-1257 (1840-1842)	87,5	130,5	?	?	?	?	?
1256-1261 (1840-1846)	1 sehm	1 sehm	1 sehm	?	?	?	2 sehm
1280 (1864-1865)	616,28	616,22	616,20	105,20	?	462,10	811,10
1285 (1869-1870)	2.407,13				?	?	?
1286 (1870-1871)	5.285,10						
1288 (1872-1873)	1.029,23	1.816,4	1.029,23	1.029,23			2.059,3
1289 (1873-1874)	2.187,20	2.187,20	2.187,20	729,6	729,7	729,7	3.750
1291 (1875-1876)	1.397,20	1.397,20	1.397,20	1.397,20			2.235
1300 (1884-1885)	2.975						
1307 (1891-1892)	1.152	1.152	1.152	1.152			1.846

Vakıf defterlerinden anlaşıldığı üzere R. 1256-1257 (M. 1840-1842) yıllarında vakfa doğrudan gelir sağlanmış, ancak bu gelirin hangi kalemlere sarf edildiği belirtilmemiştir. Bununla birlikte aynı defterlerde sadece imam ve hatibe verilecek ücretlerden bahsedilmiştir. Bu yıl hatip olarak görev yapan Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendilere buğday, arpa ve keten mahsullerinden iki sene içinde elde edilen toplam 16,5 kilenin karşılığı olan 141,5 kuruş verilmiştir. Bu gelirden 11 kuruşu öşür masrafı olarak çıkarıldıktan sonra geriye kalan 130,5 kuruş eşit olarak hatiplere dağıtılmıştır. Yine aynı şekilde caminin imamı olan Şeyh Mustafa Efendi'ye verilmek üzere nereden sağlandığı belirtilmeyen buğday mahsulünden iki senede elde edilen toplam 7 kilenin karşılığı olan 92,5 kuruş gelir sağlanmıştır. Bu gelirin 5 kuruşu öşür masrafı olarak çıkarıldıktan sonra geriye kalan 87,5 kuruş kendisine imamlık görevi karşılığında verilmiştir (BOA, EV.d. 11421: 2; EV.d. 11855: 3-7).

R.1256-1261 (1840-1846) yılları arasında geçen beş sene içinde Rumdiğın köyünün malikâne hissesinden 7.300 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu bilgilerin elde edildiği kayıta görevlilere ödenen ücretler sehm olarak belirtilmiştir. Buna göre imam, hatip, müezzin ve mütevelliye birer, hafızlara (cüzhan ve devrhan) iki sehm ödenmiştir (BOA, EV.EMH., 253/100).

R.1285 (1869/1870) ve R.1286 (1870/1871) yıllarına ait kayıtlarda vakfın giderleri sınıflandırılmamıştır. Bu nedenle bu yıllar içinde görevlilerin her birine ne kadar ücret ödendiği belirlenememiştir. Ancak bahsi geçen yıllarda camide hatip olarak görev yapan kişiye ayrıca bir gelir tahsis edildiği görülmektedir. Bu bağlamda hatiplere R.1285 yılında 60 kuruş 31 para, R.1286 yılında ise 111 kuruş ücret ödenmiştir (BOA, EV.d. 18838: 66, 113).

34 BOA, EV.d. 11855: 4-5; EV.d. 18838: 66, 113; EV.EMH., 253/100; EV.MH., 1090/10; EV.MH., 1662/110; EV.MH., 1662/78; EV.MH., 1662/94; EV.MKT., 1465/330; EV.MKT., 1470/38; EV.ZMT., 87/17.

R.1288 (1872/1873), R.1291 (1875/1876) ve R.1307 (1891/1892) yıllarındaki muhasebe kayıtlarında ise müezzin, kayyım ve ferraş bir başlık altında verildiğinden görevlilerin aldıkları ücretler tabloda bir bütün halinde verilmiştir (BOA, EV.d. 18838: 66, 113; Konyalı, 1974: 1281).

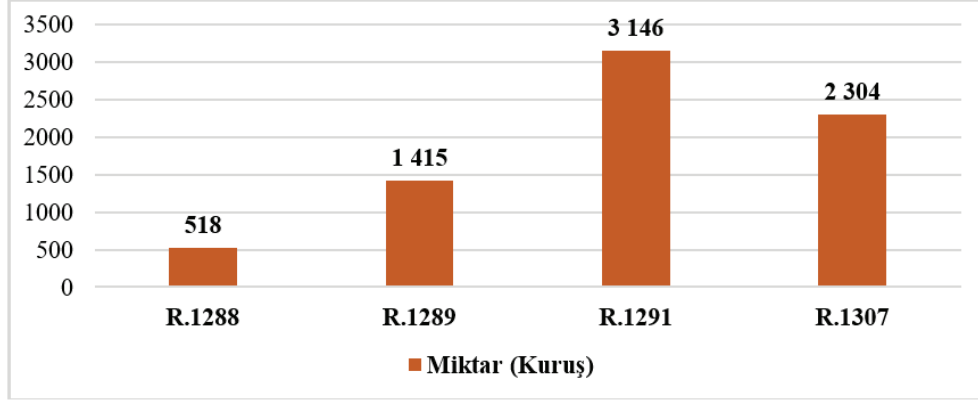
R.1300 (1884/1885) yılında vakfın elde ettiği 3.578 kuruş gelirin % 83'üne tekabül eden önemli bir kısmının (2.975 kuruş) imam, hatip, müezzin ve diğer görevlilere ödendiği görülmektedir. Geriye kalan 603 kuruş ise devlet hazinesine aktarılmıştır (BOA, EV.MKT., 1465/330; 1470/38).

4.2.. Tamirat Masrafları

Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen Ulu Camii, daha önceki süreçte olduğu gibi, XIX. yüzyılda da birçok defa tamir geçirmiştir. Eldeki kayıtlara göre caminin bu yüzyılda geçirdiği ilk tamir 1834 yılındadır. Bahsi geçen yılda yapılan keşif sonucunda duvarları hasar gören caminin 10.000-10.500 kuruş değerinde bir tamir masrafı ortaya çıkmıştır (BOA, HAT., 546/26971).

Vakfın muhasebe kayıtları incelendiğinde caminin ilerleyen yıllarda da hasar gördüğü ve tamiri için belirli meblağların sarf edildiği anlaşılmaktadır (BOA, EV.MKT., 871/438). R. 1288 (1872-1873) ve R. 1308 (1892-1893) tarihleri arasındaki yirmi yılda vakfın bütçesinden Ulu Camii'nin tamiri için dört defa pay ayrılmıştır. Örneğin 1877 tarihli bir belgede caminin geçen yıllar içinde yıkılmaya yüz tuttuğu ve tamire muhtaç bir hâle geldiği belirtilmektedir. Yapılan incelemelere göre caminin tamir ettirilmesi için 298.000 kuruş gerekmektedir. Ancak bu yıl öşür hissesinden vakfa sağlanan gelirler tamir masrafını karşılamaya yetmemiştir. Bu durum vakfın mütevellisi tarafından Maliye Nezaretine bildirilerek devlet hazinesinden yardım istenmiştir. Bu arada yapılan incelemeler neticesinde köy ve mezralardan vakfa sağlanan öşür hisseleri ile devlet hazinesine ait hisselerin birbirine karıştığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine vakfın mütevellisi, durumun düzeltilmesini, vakfın payından devlet hazinesine giden fazla paraların vakfa iade edilmesini talep etmiştir. Mütevellinin birkaç defa girişimde bulunmasına rağmen Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin yardım talebini reddettiği görülmektedir. Gerekçe ise devlet hazinesinin durumunun maddi yönden iyi olmamasıdır. Bahsi geçen tamir masrafının hazineye karşılanmasının pek mümkün olmadığını açıklayan nezaret, bu durumun başka bir şekilde çaresine bakılmasını tavsiye etmiştir (BOA, EV.MKT., 871/438).

Camilerin tamir masraflarını karşılamak için başvurulabilecek bir yöntem de halktan iane (yardım) toplamaktır. Öyle ki Konyalı, 1925 yılında caminin tamir edildiği sırada, caminin içinde abdest musluğu olarak kullanılan ve daha sonra caminin dışarısına çıkarılan Roma dönemine ait bir lahitten bahsetmektedir. Tamir sırasında bu lahit üzerine konan bir kitabede "Ahâliden inâyetle ve müftüden delâletle, Bihamdillâh şüd müremmem bin üç yüz sâl-ı hicretle (Ahalinin yardımı ve müftünün yol göstermesiyle Allah'a şükürler olsun H.1300 (M.1882/1883) yılında tamir edildi)" yazmaktadır. Konyalı'nın detaylı bir bilgi vermeden caminin H.1300/M.1882/1883 yılında tamir edildiğini belirtmesi (Konyalı, 1974: 1235), caminin 1877 yılından itibaren birkaç yıl daha tamire muhtaç bir halde kaldığını ve bahsi geçen 298.000 kuruş miktarındaki tamir masrafının en azından bir kısmının halkın yardımlarıyla karşılanarak H.1300/M.1882/1883 yılında tamiratın gerçekleştiğini ve bu tamire dair kitabenin caminin kapısının üstüne konulduğunu göstermektedir.

Grafik 1: Muhasebe kayıtlarına göre KMBC 'nin tamir gördüğü bazı yıllar ve masrafları (BOA, EV.MH., 1662/94; Konyalı, 1974: 1279-1285)

R. 1285-1307 (M. 1869-1892) yıllarındaki muhasebe kayıtları caminin geçirmiş olduğu tamir masrafları hakkında önemli bilgiler vermektedir. R.1285 (1869-1870) yılında 1.100 kuruş ve R.1286 (M. 1870-1871) yılında da 1.000 kuruş olmak üzere iki yıl içinde toplam masrafı 2.100 kuruştur. Bu yıllardaki kayıtlarda caminin tamir masrafı ile diğer masraflar bir bütün olarak verilmiştir. Bundan dolayı miktarını bilmediğimiz bir meblağ caminin tamirinde kullanılmıştır. Grafikte de görüldüğü üzere diğer yıllardaki tamir masrafları ayrıca belirtilmiştir. Buna göre R.1291 (1875-1876) yılında caminin tamiri için önemli miktarda pay ayrıldığı görülmektedir. Muhasebe kayıtlarında bazı yıllarda tamir masrafına yer verilmemiş olması ise büyük bir ihtimalle caminin bu yıllarda tamire muhtaç olmadığını göstermektedir.³⁵

4.3. Aydınlatma, Kilim, Perde vb. Şeylere Yapılan Harcamalar

XIX. yüzyılda KMBC Vakfı'na ait olan muhasebe kayıtlarında aydınlatma, hasır, kilim vb. masraflar bazen toplu olarak verilmiştir. Bundan dolayı vakfın bu tür giderleri tek başlık altında değerlendirilmiştir. Vakfın muhasebe kayıtları incelendiği zaman perde, burgu³⁶, süpürge, kilim, şamdan, kandil, revgan-ı şem ve bezir (mum ve bezir yağı) masraflarının olduğu görülmektedir. Burada giderler ve miktarları ayrı ayrı belirtilmediği için hangi kaleme ne kadar miktar harcama yapıldığı bilinmemektedir. R.1288 (1872-1873) ve R.1289 (1873-1874) yıllarında aydınlatma, kilim ve süpürge gibi masrafların ortalama 800 kuruş civarındadır. Aynı yıllarda camide vazife alan görevlilerle kıyaslandığında bu kaleme sarf edilen toplam miktar çok düşük düzeylerde kaldığı görülür. R.1289'da ise her üç görevli 2.187 kuruşar maaş almaktadır. Bununla birlikte camide vazife yapan başka görevlilerin de olduğu unutulmamalıdır³⁷

4.4. Vergi

Vakıflardan maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe olmak üzere iki çeşit vergi alınmaktaydı. Maaş-ı muharrer; önceden belirlenmiş, takdir edilmiş aylık, harc-ı muhasebe ise tutulan muhasebe kayıtları karşılığında alınan vergi ve bedel anlamlarına gelmektedir (Öztürk, 1995: 620-623). Evkâf-ı Hümayun Nezareti tarafından tüm vakıfların gelirlerinden yaklaşık % 10 kadar maaş-ı muharrer ve % 2,5 kadar da harc-ı muhasebe olmak üzere toplam % 12,5 oranında vergi alınmaktaydı (Çelik, 2013: 158). Fakat bu durum aşağıdaki grafikte görüleceği üzere her zaman böyle değildi. KMBC Vakfı'na ait olan vergi giderlerini incelediğimiz zaman bu durumun vakıfta görevli olanların sayısına ve gelir miktarına göre değiştiği gö-

35 KMBC'nin geçirdiği tamirler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alp (2018: 117-119).

36 Burgu; dönerek tahta ve benzeri maddeleri delmeye, delik açmaya tıpa ve benzeri maddeleri çıkarmaya yarayan alettir. Parlatır (2006: 218).

37 Bk. BOA, EV.MH., 1662/94; EV.MH., 1662/78; Konyalı (1974: 1279).

rülmektedir. Buna göre vakıftan bazı seneler yaklaşık % 9, % 10, % 11, % 13, % 19 ve % 22 oranında vergi alındığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin R.1285 (1869/1870) yılında hatibe maaşının yanı sıra 79 kuruş 31 para aşar hissesinden bir gelir sağlanmıştır. Bu gelirin yaklaşık %25'ine tekabül eden 19 kuruşu maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe olarak ödenmiştir (BOA, *EV.d.* 18838: 66). Bu örnekte görüldüğü üzere eğer ki gelir bir kişiye ait ise ödenen vergi miktarının yüzdesi de o kadar fazladır (BOA, *EV.d.* 18838: 113; *EV.MH.*, 1662/94).

Tablo 3: Muhasebe Kayıtlarına Göre KMBC Vakfı'nın Maaş-ı Muharrer ve Harc-ı Muhasebe Giderleri

Rumi Yıl	Toplam Gelir		Maaş-ı Muharrer		Harc-ı Muhasebe		Ödenen Vergi Toplamı	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
1280	4.308	21	430	35	107	20	538	15
1285	4.308	21	640	30	160	17	801	7
1286	8.047	00	1.409	12	352	8	1.761	30
1288	9.289	21	793	25	199	-	992	25
1289	17.240	30	1.500	-	375	-	1.875	00
1291	12.586	34	1.055 Kuruş ³⁸				1.055	00
1307	10.531	00	1.316 Kuruş				1.316	00

Tabloda görüldüğü üzere vergi giderlerinde yıllar arasında bir istikrarsızlık söz konusudur. Bazı senelerde çok fazla iken bu durum bazı senelerde tam tersidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere vergi ödenirken sabit bir oran uygulanmamıştır. R.1291 (M. 1875-1876) ve R.1307 (1891-1892) yıllarında olduğu gibi vakfın gelirinin çok olduğu senelerde fazla vergi ödenmesi gerekirken daha az, gelirin az olduğu senelerde ise daha fazla verginin ödendiği dikkat çekmektedir. Belirtilen yedi yıl içerisinde KMBC Vakfı'ndan toplamda 8.339 kuruş 37 para maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe alınmıştır. Burada belirtilen yıllar dışında da muhakkak vergi gideri olmuştur. Fakat daha önce de belirtildiği üzere vakfa ait olan kayıtların çoğunda gelir ve giderler detaylı olarak belirtilmediği için bu yıllarda ne kadar vergi ödendiği bilinmemektedir.³⁹

Sonuç

Aksaray'ın en büyük, aynı zamanda tarihi ve mimarisi bakımından en değerli mabedi, kitabesindeki ismiyle Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'dir. Şehir halkı arasında Ulu Camii olarak anılan bu mabed, Anadolu Selçuklu eserlerindedir. Ancak Karamanoğulları Beyliği hükümdarlarından II. Mehmet Bey döneminde, 1408 yılında, adeta yeniden inşa edilir derecede tamir edilmiş ve bu nedenle de "Karamanoğlu Mehmet Bey Camii" ismiyle anılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise cami arşiv kayıtlarında genellikle Karamanoğlu İbrahim Bey Camii ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Kareye yakın bir planda ve düzgün kesme taştan inşa edilen cami, mimari özellikleriyle, mimberleriyle, süslemeleriyle ve işçiliğiyle Anadolu'daki önemli tarihi yapılardan birisidir. Caminin Aksaray şehrinin sosyal ve ekonomik yaşamında da önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki cami bulunduğu mahalleye adını (Cami-i Kebir-Ulu Camii-Mahallesi) verdiği gibi şehirdeki zanaat ve ticaret de bu caminin etrafında yoğunlaşmıştır. Ayrıca cami, bir mabed olmanın yanı sıra Aksaray'da XIX. yüzyılda yüksek öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü nadir yerlerden olması hasebiyle de önem arz etmektedir.

38 R.1291 ve R.1307 yılında maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe birlikte verilmiş ve bundan dolayı tabloda giderler tek karede verilmiştir. (Bkz. Konyalı, 1974: 1285).

39 KMBC Vakfı'nın vergi giderleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alp (2018: 120-121).

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı

KMBC, ne zaman kurulduğunu tespit edemediğimiz vakfı sayesinde ayakta kalmayı başararak, faaliyetlerini günümüze kadar devam ettirebilmiştir. Cami, daha önceki süreçte olduğu gibi, XIX. yüzyılda da birkaç defa tamir geçirmiştir. Camide imam, hatip, müezzin, müteveli, kayyım, ferraş, devrhan, cüzhan ve saka gibi görevliler vazife yapmıştır. KMBC Vakfı çalışanlarından bir kımının bazen camide aynı anda birden fazla vazife üstlendikleri, bazen de başka vakıflarda görev yaptıkları grlmştir. Vakıf görevlilerinin vefatlarından sonra yerlerine öncelikli olarak ehliyet sahibi olan oğullarının tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu durum, bir nevi imamlık, hatiplik, müezzinlik, kayyımlık ve ferraşlık gibi görevlerin babadan oğula kalan bir miras ve aynı zamanda babadan kalan bir meslek niteliği kazanmış olduğunu göstermektedir.

Vakfın XIX. yzyıdaki mali durumunun iyi olduğu ve elde edilen gelirlerin genellikle masrafları karşıladığı grlmştir. Vakıf, Aksaray'ın merkezi ile Rumdığın, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Alayhan, Dğz, Gelesin, Erikağacı, Aktaşderesi, zengilik, Süleymanhüyüğü, Susadı, Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı isimli köy ve mezralardan elde edilen buğday, arpa, avdar, keten ve ızgın mahsulleriyle bostan ve kovandan elde edilen şrlerin yanı sıra malikâne hisseerinden gelir sağlamıştır. Bu gelirlerin yaklaşık % 70-80'ini oluşturan büyük bir kısmı görevlilerin maaşlarına ayrılmıştır. Geriye kalan meblağ ile caminin tamiri, hasır, kilim, perde, kandil ve vergi gibi masrafları karşılanmıştır. Kısacası, KMBC, vakfının sağladığı maddi imkanlarla günümüze kadar ulaşmış olup, halen Aksaray'ın en önemli mabedi olma özelliğini sürdürmektedir.

Kaynaklar

A- Arşiv Kaynakları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Evkâf (C.EV.), 95/4729.

Cevdet Maarif (C.MF.), 31/1532.

Evkâf Başkitabet (EV.BKB.), 81/122; 87/216; 97/234.

Evkâf Defteri (EV.d.), 11262, 11421, 11855, 12923, 18838.

Evkâf Kesedarlık (EV.KSD.), 42/114.

Evkâf Mektubî Kalemî (EV.MKT.), 871/438; 872/28; 1465/330; 1470/38; 2065/133; 2126/304; 2182/150.

Evkâf Mektubî Kalemî Cihat Kalemî (EV.MKT.CHT.), 98/343; 113/142; 128/175; 599/344; 710/28; 793/28; 847/237.

Evkâf Muhasebe Kalemî (EV.MH.), 150/46; 361/24; 361/28; 372/533; 372/559; 483/234; 483/308; 797/16; 797/18; 1037/241; 1037/242; 1089/110; 1090/10; 1662/78; 1662/94.

Evkâf Muhasebesi (EV.EMH.), 251/176; 253/100.

Evkâf Zimmet Halifelîği (EV.ZMT.), 87/17; 87/129.

Hatt-ı Hümâyûn (HAT), 546/26971.

2- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Evâmîr-i Alişan Defter (EA.d.), 379.

Hurufat Defter (Hd.), 532, 533, 534, 535, 536, 1057, 1137.

Hülasa Defter (H.d.), 886, 893.

Konya Esası Defter (KE.d.), 148, 149.

Tevcihata Ait Hülasa Defter (TAH.d.), 864.

B- Araştırma ve İnceleme Eserler

Alp, Sefa (2018). *Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (XIX. yüzyıl)*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aygün, Necmettin (2016). *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*. C. 1-2, Ankara: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Bay, Mustafa (2013). *Salnamelerde Aksaray*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.

Beydilli, Kemal (2000). "Osmanlı Devleti'nde İmamlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 22), 181-186.

Bozkurt, Nebi (1993). "Dârü'l-kurrâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, (C. 8), 543.

Çelik, Kürşat (2013). "R.1284 (M.1868-1869) Tarihli Muhasebe-i Evkaf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*. (40), 143-162.

Çiftçi, Cafer (2004). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*. Bursa: Gaye Kitabevi

Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı

- Erdal, Zekai-Mustafa Fırat Gül-Orhan Özdil (2017). *Aksaray Ulu Camii*. Konya: Aksaray Belediyesi Yayınları.
- Gül, Mustafa Fırat (2013). *Bir Zamanlar Aksaray'da Ticaret*. Ankara: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gül, Mustafa Fırat ve Ahmet Kuşşan (2016). *Aksaray'da Medfun Ecdad'a Meftun Ahfad*. Ankara: Aksaray Belediyesi Yayınları.
- İbn Battuta (2000). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koltuk, M. Taner (Haz.) (2011). *Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti*. Aksaray: Aksaray Valiliği Kültür Yayınları.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1973). "Aksaray Ulu Camii". *Vakıflar Dergisi*, (10), 273-288.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*. C. 1, İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2000). "İmam". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, (C. 22), 178-181.
- Muallim Sapançalı Hüsnü (2009). *Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan*. Haz. Nevzat Topal, Konya: Kömen Yayınları.
- Oral, M. Zeki (1962). "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*. (5), 223-240.
- Öztürk, Nazif (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Nazif (2002). "Osmanlı Döneminde Vakıflar". *Türkler*. (C. 10), 433-446.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. 1-2-3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parlatır, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Perek, Faruk Zeki (1998). *Büyük Devrim Çağında Aksaray (1910-1930)*. İstanbul: Merkez Matbaacılık.
- Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler*. (2014). Aksaray: Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2007). "Öşür". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, (C. 34), 100-103.
- Temel, Eşref (2008). *Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Fahri (2012). *Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi*. Aksaray: Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Yörük, Doğan (2002). *16. Yüzyılda Aksaray Sancağı*. Konya: Tablet Kitabevi.